

УДК 657.1

Наталія Фірко

Nataliya Firko

Йосип Канак

Yosyp Kanak

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПРИБУТКУ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

ECONOMIC ESSENCE OF A PROFIT AND ITS PLACE IN ACCOUNTING SYSTEM

У статті досліджено економічну сутність прибутку підприємства. Викладено погляди вчених і власний підхід стосовно визначення категорії «прибуток», визначено його роль у системі бухгалтерського обліку.

Ключові слова: фінансовий результат, прибуток, об'єкт бухгалтерського обліку.

In the article economic essence of a profit is examined. The views of scientists and our own approach to the definition of «profit» is presented, its role in accounting system is determined.

Keywords: financial result, profit, object of accounting.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Основною метою діяльності підприємств в умовах ринку є оптимізація витрат та максимізація прибутку, яка передбачає створення ефективної системи управління діяльністю підприємства. Прибуток має важливе значення, оскільки він забезпечує наповнення дохідної частини бюджету держави, сприяє інвестиційній привабливості та діловій активності, а також забезпечує стабільний фінансовий стан і конкурентоспроможність підприємства. Госпрозрахункова діяльність підприємства передбачає прибуткову роботу, яка забезпечує самоокупність, самофінансування і саморозвиток. Зазначені обставини вимагають оперативної, правдивої і достовірної інформації про результати діяльності з метою прийняття оперативних, поточних та стратегічних рішень щодо управління прибутком підприємства. Основним постачальником інформації для управління є облік. Зазначені обставини підтверджують актуальність та перспективність дослідження економічної сутності категорії «прибуток» як об'єкта бухгалтерського обліку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій показує, що прибуток як узагальнений показник фінансово-господарської діяльності був і залишається важливим об'єктом дослідження багатьох науковців. Значний науковий внесок у дослідження сутності прибутку та його місця в системі бухгалтерського обліку зробили зарубіжні вчені-економісти, зокрема К. Маркс, Д. Рікардо, А. Сміт, Дж. М. Кейнс та вітчизняні – Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, А. Мазаракі, Й. В. Канак, П. О. Куцик, В. О. Озеран, В. В. Сопко, С. Ф. Покропивний, Ю. А. Верига, О. Д. Василик, О. С. Філімоненков, Д. І. Дема, Р. А. Слав'юк та інші. Однак у сучасних умовах визначення категорії «прибуток» залишається актуальним та потребує, на нашу думку, подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження економічної сутності категорії «прибуток» для визначення його економічного змісту та ролі в системі фінансів підприємств і народного господарства в цілому.

Основні результати дослідження. Основною метою діяльності підприємства є одержання прибутку, який характеризує ефективність його діяльності. Жодна економічна категорія не використовується в такому широкому значенні, як прибуток. Прибуток був об'єктом уваги та дослідження в різні періоди розвитку суспільства. Серед науковців не існує єдиної думки щодо визначення категорії «прибуток».

Першими, хто дав визначення сутності прибутку, були меркантилісти, які вважали, що прибуток виникає у сфері обігу, зокрема у зовнішній торгівлі, в результаті продажу товарів за завищеними цінами. Вони розглядали прибуток як різницю між ціною продажу та купівлі товару. На зміну меркантилістським поглядам прийшла школа фізіократів, представники якої доводили, що прибуток створюється тільки у сфері сільського господарства, де вплив природних умов призводить до перевищення споживчих вартостей над витратами виробництва. Відповідно до їхніх суджень, додана вартість створюється сама по собі без залучення будь-якої людської праці [10, с. 155].

Великий внесок у дослідження економічної категорії прибутку зробили класики політекономії А. Сміт і Д. Рікардо, які обґрунтували ідею створення доданої вартості в галузях матеріального вироб-

ництва. В економічній системі поняття прибутку існує з причини існування товарно-грошових відносин, появи і розвитку інституту власності, особливо приватної.

А. Сміт і Д. Рікардо виокремили поняття прибутку в особливу економічну категорію, яку досліджували в тісному зв'язку із процесом накопичення капіталу та факторами зростання суспільного багатства.

Визначення прибутку А. Смітом в історичному аспекті трактувалось як:

- закономірний результат продуктивності капіталу;
- винагорода капіталіста за його діяльність і ризик;
- вирахування з частини неоплаченої праці найманого робітника.

Пояснення джерел виникнення прибутку, яке зробив А. Сміт, набуло розвитку в різноманітних подальших теоріях прибутку.

Д. Рікардо виявив протилежну залежність між прибутком та земельною рентою, між заробітною платою і прибутком. Головною проблемою економіст вважає величину прибутку та його співвідношення із заробітною платою. Тобто прибуток завжди виступав у нього як залишок після відрахування з вартості товару витрат на заробітну плату [10, с. 158].

У працях відомих теоретиків того часу панували і такі варіанти трактування прибутку, як винагорода за збереження капіталу (теорія стриманості), страхової премії за ризик, а також сприйняття прибутку як результату виявлення законів мінового процесу і вартості, що виникає завдяки зростанню капіталу з часом.

Прибуток, за німецьким філософом та економістом К. Марксом, – це перетворена форма доданої вартості, результат співвідношення між необхідним і додатковим робочим часом.

Найбільш загальний підхід до визначення прибутку ми знаходимо у Дж. М. Кейнса, який виходив з того, що капітал, по суті, – актив, і про капітал краще говорити, що він приносить протягом періоду його існування вигоду понад його первісну вартість. Ця вигода і є прибутком.

Потреба у визначенні фінансових результатів діяльності об'єктивно виникла у період становлення капіталістичного виробництва. Фактори, які передували такому виникненню, наведені на рис. 1.

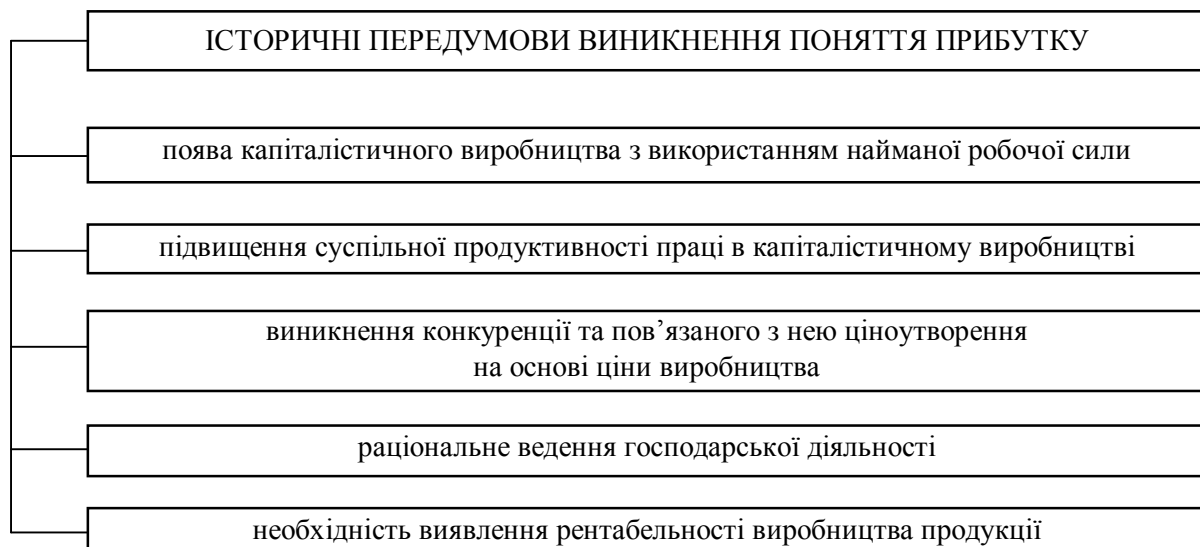

Рис. 1. Історичні передумови виникнення поняття прибутку

Аналіз ключових моментів щодо передумов формування та визначення прибутку підприємства дозволяє зробити висновок про те, що прибуток являє собою значною мірою різностороннє поняття.

Таким чином, здійснений екскурс в історію бухгалтерської думки показує, що протягом століть вчені намагалися визначити роль та значення прибутку підприємства та його відображення в бухгалтерському обліку.

А. Мазаракі визначає прибуток як економічний показник, що являє собою різницю між ціною реалізації та собівартістю продукції (товарів), між обсягом оптимальної виручки та сумою витрат на виробництво і реалізацію продукції (товарів). В торгівлі прибуток визначається як різниця між дохо-

дом підприємства і його поточними витратами. Прибуток характеризує кінцевий результат діяльності торговельного підприємства. Його одержання є обов'язковою умовою розширеного відтворення на підприємстві, забезпечення його самофінансування і зміцнення конкурентоспроможності на ринку.

На думку А. Мазаракі, більш повно сутність прибутку можна охарактеризувати через функції, які він виконує. Існують розбіжності в поглядах дослідників щодо функцій, які виконує прибуток, проте історично склалися три основні:

1. Оцінна функція. Прибуток підприємства використовується як оцінний показник, що характеризує ефект його господарської діяльності. Використання цієї функції повною мірою можливе тільки в умовах ринкової економіки, яка передбачає свободу встановлення цін, свободу вибору постачальника і покупця.

2. Розподільча функція. Прибуток використовується як інструмент розподілу чистого доходу суспільства на частину, що акумулюється в бюджетах різних рівнів та залишається в розпорядженні підприємства.

3. Стимулююча функція. Прибуток є джерелом формування різних фондів стимулювання (фонд заохочення, фонд виробничого та соціального розвитку, фонд виплати дивідендів, пайовий фонд тощо) [5, с. 449].

Прибуток є якісним показником, оскільки в його розмірі відображається зміна обсягів продажу, доходів підприємства, рівня використання ресурсів, величини витрат обігу. Таким чином, прибуток синтезує в собі всі сторони діяльності підприємства, характеризує ефективність ведення його господарської діяльності в цілому.

Економісти О. Філімоненков та Д. Дема вважають прибуток, як економічну категорію, грошовим виразом вартості реалізованого чистого доходу, основною формою грошових накопичень господарюючих суб'єктів. Він характеризує дохідність підприємства від проведення відповідних заходів, окупність вкладених витрат і використаного майна в результаті проведення заходів [9, с. 86].

У національних Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку наведено визначення прибутку як суми, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати [6]. Аналогічного визначення категорії прибутку дотримується Ю. Верига [3, с. 137]. О. Василик трактує прибуток як кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства, який обчислюється як різниця між валовим вибором без податку на додану вартість й акцизного збору та витратами на виробництво і реалізацію продукції (товарів, робіт, послуг) [2, с. 395].

Р. Слав'юк розглядає прибуток як важливий показник, який характеризує фінансовий результат діяльності підприємства. За Р. Слав'юком зростання прибутку визначає зростання потенційних можливостей підприємства, підвищує ступінь його ділової активності [7, с. 36].

В економічній науці має місце думка, що прибуток – це частина вартості додаткового продукту, виражена в грошах; частина чистого доходу; грошовий вираз вартості реалізованого чистого доходу, основна форма грошових накопичень господарського суб'єкта.

Розрізняють прибуток, зароблений завдяки ініціативі; прибуток, отриманий при сприятливих умовах; прибуток, вилучення якого можливе внаслідок його визнання громадськими інститутами, серед яких важливу роль відіграють органи державної влади (допустимий прибуток). Жодна із вищеприписаних ситуацій у чистому вигляді в економічній реальності не зустрічається. В переважній більшості випадків прибуток одночасно є отриманим, заробленим і допустимим.

Прибуток як економічна категорія відображає кінцеву грошову оцінку діяльності і є найважливішим показником фінансово-господарської діяльності підприємств. У загальному вигляді прибуток – це різниця між доходами від певної діяльності й витратами на її здійснення. Він сигналізує про необхідність заходів щодо зменшення собівартості продукції, нарощування обсягів виробництва і реалізації, розширення асортименту товарів, доцільність змін у ціновій політиці. Він є визначальним критерієм ефективності господарювання.

Одним із основних показників оцінки рівня господарювання підприємства є прибуток, який виступає джерелом фінансування розвитку підприємства, вдосконалення його матеріально-технічної бази та характеризує ефективність підприємницької діяльності.

На нашу думку, бухгалтерський (статичний) прибуток – це приріст капіталу за рахунок результатів діяльності підприємства протягом звітного періоду. Це визначення повністю відповідає як юридичним фактам господарського життя, так і статичному трактуванню балансу. Однак існує й бухгалтерське (динамічне) трактування, згідно з яким прибутком є різниця між доходами та витратами підприємства.

Висновки і перспективи подальших розробок. За результатами проведеного дослідження ми дійшли висновку, що прибуток як економічна категорія є узагальнюючим показником господарсько-фінансової діяльності, який характеризує дохідність підприємства, окупність вкладених витрат і використаного майна. Прибуток – головна мета діяльності підприємства, основний механізм захисту підприємства від банкрутства, основа розвитку держави та джерело задоволення соціальних потреб суспільства. Серед науковців та економістів немає єдиної думки щодо визначення категорії прибутку. На наш погляд, прибуток – це частина створеної та реалізованої додаткової вартості, яка визначена шляхом зіставлення доходів та витрат звітного періоду. Економічна сутність прибутку та його місця в сучасних умовах господарювання підтверджує проблемність і актуальність дослідження зазначеного об'єкта бухгалтерського обліку та його місця у системі бухгалтерського обліку, що і буде предметом наших наступних досліджень.

Список використаної літератури

1. Бердар М. М. Організаційно-методичні аспекти бухгалтерського обліку доходів і фінансових результатів підприємства / М. М. Бердар // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – №6 (121). – С. 161–164.
2. Василик О. Д. Теорія фінансів : підруч. / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
3. Звітність підприємств : навч. посіб. / [за ред. Ю. А. Вериги]. – Полтава : Інтерграфіка, 2005. – 656 с.
4. Куцик В. І. Удосконалення управління прибутком на підприємстві / В. І. Куцик, О. В. Бовсуновська // Торгівля, комерція, підприємництво: зб. наук. праць / [ред. кол. Апопій В. В., Дайновський Ю. А., Скибінський С. В. та ін.]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2009. – 234 с.
5. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства : підруч. / А. А. Мазаракі [та ін.]; під ред. Н. М. Ушакової. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердж. Наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
7. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Р. А. Слав'юк. – К. : ЦУЛ, 2002. – 460 с.
8. Фецович Т. Р. Формування фінансових результатів підприємств / Т. Р. Фецович // Вісник ЛКА [ред. кол.: Башнянин Г. І., Апопій В. В., Вовчак О. Д. та ін.]. – Вип. 36. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2011. – 486 с. – (Серія економічна).
9. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств: підруч. / О. С. Філімоненков, Д. І. Дема. – К. : Алерта, 2009. – 496 с.
10. Шафорост Я. П. Сутність прибутку як економічної категорії: історичний аспект / Я. П. Шафорост // Наукові праці НДФІ. – 2011. – Вип. 1 (54). – С. 155–163.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2013.

Відомості про авторів

Н. Б. Фірко, аспірантка, Львівська комерційна академія.

Й. В. Канак, кандидат економічних наук, доцент, Львівська комерційна академія.